

Božena Němcová (začátek r. 1820 Vídeň – 21. 1. 1862 Praha)

Česká spisovatelka, publicistka a folkloristka. Uznávána jako nejvýznamnější žena mezi českými literáty.

1. část: Babička a Barunka

a) Rodokmen předků Boženy Němcové

Kolem r. 1770 se ve východočeském městečku **Dobrušce** (v jeho místní části Křovice) **tesaři Janu Čudovi** a jeho ženě Marii narodila dcera **Magdalena** – patrně nejmladší z jejich 7 dětí. Dětství prožila jako jiné dívky jejího věku, ovšem otec jí záhy zemřel (před r. 1783). *Na okraj: Je prakticky jisté, že alespoň při některých příležitostech dětských her se Magdalena potkávala se svým vrstevníkem, kupeckým*

synkem Františkem Ladislavem Hekem (1769 Dobruška – 1847 Kyšperk /dnešní Letohrad/ ve východních Čechách), aniž by kdokoli z nich mohl tušit, že se jednou oba zařadí mezi nejznámější české literární postavy: Magdalena zásluhou své vnučky Barbory a Hek přičiněním spisovatele Aloise Jiráska, který podle jeho osudů napíše pětidílný román F. L. Věk (vyšel 1890 – 1907).

Z dobrušských mládenců však byl Magdaleně nejbližší **tkadlec Jiří Novotný** (asi 1763 Dobruška – 1805 Kladsko v Prusku /dnes v Polsku, nedaleko českých hranic/), také předčasně osiřelý, z přistěhovalé zchudlé větve selského rodu z nedaleké vsi Sudín.

Nejpozději r. 1787 začínají čtyřiatdvacetiletý Jiří a sedmnáctiletá Magdalena uvažovat o společném životě. Jiří odchází do **Pruska** (do Kladska a patrně i do Berlína), aby tam jako tkadlec vydělal peníze pro svou budoucí rodinu. V r. 1791 se vrací do Čech a pak opět do **Kladska**, ale tam je odveden do pruské armády a slouží v proslulé kladské pevnosti. Magdalena za ním vzápětí přijde a 5. února **1792** jsou v Kladsku oba **oddáni**. 8. září 1792 se jim narodil syn Jan Karel Augustin.

V průběhu následujících 13 let měli **9 dětí**, z nichž však čtyři zemřely již v útlém dětství. V r. 1794 byl **Jiří** raněn

v bitvě proti vzbouřeným Polákům a přišel o nohu. Byl propuštěn z armády, ale v Kladsku s rodinou zůstal a živil se tkaním a výrobou vlněných příkrývek (houní). **Zemřel r. 1805**, pravděpodobně na následky svého starého válečného zranění.

Mladá vdova **Magdalena Novotná** (její poslední dítě, dcera Johana Barbora Terezie, se narodila pět měsíců po smrti Jiřího) se vrací se svými ratolestmi do **Čech**, pravděpodobně r. 1807 ve skupině válečných uprchlíků opouštějících Kladsko před blížící se francouzskou armádou císaře **Napoleona I.** Magdalena krátce pobyla doma v **Dobrušce**, ale pak se dlouhá léta věnovala práci nájemné

tkadleny v oblasti Orlických hor. Jak jí děti dospívaly, posílala je za prací jinač. Jen její druhý syn Karel Kašpar s ní zůstal dlouho do své dospělosti.

b) Dětství

Magdalenino čtvrté dítě, dcera **Terezie** (1797 Kladsko – 1863 Zaháň v Prusku /dnes Żagań v Polsku/) odešla (nejpozději r. 1819) do **Vídně**, kde pracovala jako servírka ve vinárně Barbory Hauptmannové. Seznámila se s **Johannem Panklem** (1794 Gainfarn nedaleko Vídně – 1850 Zaháň), který pracoval jako kočí u **hraběte Karla Rudolfa von der Schulenburg**. Ten byl čerstvě ženatý s atraktivní, chytrou a vzdělanou **vévodkyní Kateřinou Vilemínou Zaháňskou**, jež patřila mezi nejvlivnější ženy v Rakousku a svůj východočeský zámek Ratibořice v uplynulých letech propůjčovala ke klíčovým jednáním protinapoleonské koalice.

Terezii a Johannovi se **na začátku r. 1820** narodila **dcera**, která při křtu (5. února 1820) dostala jméno **Barbora** po své kmotře Hauptmannové. Brzy poté mladá rodina odjela s celým dvorem manželů Schulenburgových do **Ratibořic**, kde dostala k bydlení chaloupku, jež bývala **panským bělidlem** prádla.

7. srpna 1820 měli **Johann a Terezie** **svatbu** v blízkém městečku **České Skalici** (Ratibořice jsou tvořeny jen zámek, panským dvorem a malým shlukem stavení u řeky Úpy).

Terezie pracovala jako panská pradlena, ale především na ní ležela tíha péče o rozrůstající se rodinu, protože manžel býval pracovně často mimo domov.

V r. **1825** se Karel Kašpar Novotný oženil a jeho matka **Magdalena Novotná** se přistěhovala do **Ratibořic**, aby pomáhala své dceři s vedením domácnosti i s výchovou dětí. Její pobyt hluboce ovlivnil především **Barboru (Barunku)**, která je po letech zpracovala v knize *Babička*. Magdalena Novotná jako venkovská žena, moudrá, silná a vyrovnaná i navzdory svému pohnutému osudu, představovala protipól své dcery, která hledala jistoty v blízkosti blyštivého zámeckého prostředí. Navíc si Terezie nenašla (na rozdíl od Johanna) vřelý vztah ke své nejstarší dceři, která jako nemanželské dítě připomínala její nepřipravený vstup do partnerského života.

Pro **Barunku** bylo necelých pět let, jež společně se svými mladšími sourozenci v babiččině každodenní společnosti strávila, **nejkrásnějším a nejdůležitějším obdobím** celého jejího života.

Božena Němcová – 2. část: Od Betty k paní komisarce

a) Léta s babičkou

Babička Magdalena Novotná žila u své dcery na panském bēlidle v **Ratibořicích** od r. 1825 do r. 1829. Její vnučka **Barunka** posléze toto období zachytila ve své knize **Babička**. Jako spisovatelka se podle svého autorského záměru od skutečnosti vícekrát odchýlila (nejen tím, že hlavní dějiště přenesla na Staré bēlidlo u ratibořického mlýna), ale přesto můžeme určit (také na základě dochované pozdější Barunčiny korespondence), kde dílo věrně odráží skutečnost. Babička svým vnoučatům (a zejména Barunce, která z nich byla nejstarší) přiblížila **zvyklosti českého venkovského života**, včetně kontaktů s **přírodou**, láskyplné mezigenerační i sousedské **sounáležitosti**, upřímné **religiozity** (zbožnosti) a textů z české **lidové slovesnosti**. Barunčin život byl v téže době samozřejmě ovlivňován i školním vzděláváním: Barunka docházela do **školy** v **České Skalici** (její prostředí později také literárně zpracovala).

Avšak rozdílné názory na výchovu dětí i na způsob života vůbec vzdálily babičku Magdalenu od její dcery Terezie natolik, že se r. 1829 Magdalena Novotná z panského bēlidla odstěhovala přímo do ratibořického dvora ke své nejmladší dceři Johaně, která tam bydlela, jelikož sloužila na zámku, a která se také – ač tehdy neprovdána – záhy stala matkou. Jedním z důvodů rozchodu Magdaleny a Terezie však mohla být i skutečnost, že (asi r. 1830) vévodkyně Kateřina Zaháňská dala panské bēlidlo zbořit, aby získala prostor pro vzápětí vybudovaný velký skleník, a rodinu Panklových přestěhovala do malého, tmavého, přízemního bytu v ratibořickém dvoře.

b) Domácí studia

V letech **1830 – 1833** měla **Barunka**, která již odrostla obecné škole, **domácího učitele**. Vždy přes týden pobývala na zámku ve **Chvalkovicích** (západně od Ratibořic) v rodině tamějšího správce **Augusta Hocha**. Hoch byl německý panský úředník, velmi sečtělý. Barunka u Hochových pomáhala v domácnosti a za to ji Hoch vzdělával stejně jako své děti. Barunka se zde poprvé dostala ke kvalitním knihám a vypěstovala si tu **celoživotní zálibu v literatuře**. Ve Chvalkovicích (kde byla nazývána Betty) měla ovšem k dispozici knihy prakticky jen v němčině; přečetla tu především **preromanticky** laděná díla, která ji celoživotně ovlivnila v její vlastní literární tvorbě.

Během Bettiných chvalkovických let odchází z Ratibořic i **babička**. Po celý zbytek života zůstává nablízku své dceři Johaně; na počátku 30. let se s ní stěhuje do své rodné Dobrušky a po několika letech do Vídně, kde Johana získala zaměstnání jako služebná. R. **1841** asi jednadsmesátiletá Magdalena Novotná **ve Vídni umírá**.

c) Sňatek

Když bylo půvabné a oduševnělé **Betty** necelých čtrnáct let, musela domácí vyučování u Hochových opustit a vrátit se do Ratibořic (odkud se ovšem do Chvalkovic občas nakrátko vracela). V Ratibořicích se stala účastnicí nekonečných zábav panské mládeže a

objektem zájmu mnoha mladých mužů. Matka Terezie, připomínající si vlastní zkušenost s předmanželským narozením dítěte, to sledovala s nelibostí a rozhodla se zařídit pro svou dceru co nejčasnější sňatek.

Rázná matka vyhlédla své tehdy sedmnáctileté dceři Betty jako ženicha dvaatřicetiletého příslušníka finanční (celní) stráže **Josefa Němce**. Němec pocházel z východočeského Nového Bydžova. Studoval v Praze na gymnasiu, kde byl žákem významného jazykovědce **Josefa Jungmanna**, a pod jeho vlivem se stal důsledným **zastáncem české národní kultury**, která byla v tehdejší germanizované Rakouské říši všestranně **diskriminována**. Josef Němec byl tedy z hlediska rakouských úřadů politicky nespolehlivý, ale protože vynikal energičností, zodpovědností a neúplatností, a měl za sebou léta vojenské služby, mohl u finanční stráže udělat kariéru, tím spíše, že v této profesi musel pobývat především v pohraničí, kde měl málo příležitostí k veřejnému šíření svých názorů. Betty Panklová se svatbou nesouhlasila, ale proti matčinu názoru se neprosadila a byla s Josefem Němcem **oddána 12. září 1837 v České Skalici**. Prvním bydlíštěm novomanželů se stal nedaleký **Červený Kostelec**, kde Josef Němec jako úředník finanční stráže působil.

Božena Němcová (3. část): V předbřeznové době

a) Stěhování po Čechách

Život s Josefem Němcem přinášel mladé manželce Barboře rozporuplné zkušenosti. Přínosem byla skutečnost, že díky Josefovi se Barbora seznámila s obrysy **českých obrozeneckých zápasů** té doby. Tehdejší epocha českých dějin (od **konce 18. století** do **2. poloviny 19. století**) se dnes označuje jako **národní obrození**: jednalo se o všestranné, kulturně-politické hnutí směřující **k emancipaci** (zrovnoprávnění) **českého národa** sužovaného **germanizací** a **občanskou nesvobodou** v rámci Rakouské říše. **Obrozenečtí aktivisté** se označovali jako **vlastenci**. **České vlastenectví** v době národního obrození mělo **dvě podoby**: **zemskou** (k českému úsilí se hlásili i někteří představitelé německy mluvící menšiny v Českých zemích) a **jazykově českou** (čeština souvisela s drtivou většinou českých kulturních projevů). Vývoj směřoval k revoluci, která posléze vypukla (jako součást evropské revoluční vlny) v březnu 1848 a trvala do jara 1849: proto se léta, která ji bezprostředně předcházela, často označují jako **doba předbřeznová**.

Záporně působil výrazný **povahový nesoulad** mezi manželi Němcovými: Josef byl člověk vojáckého založení, ve sporech prudký a neovladatelný, navíc roztrpčený pomalým profesním postupem a častým služebním překládáním z místa na místo kvůli různým konfliktům. Barbora byla zklamána necitlivým vytržením ze života dospívající dívky, náladovostí svého muže a obtížemi častého stěhování. Navíc ji vyčerpávala rychle za sebou jdoucí těhotenství, která v příliš mladém věku podstoupila. Soužití Josefa a Barbory se neobešlo bez hádek i jiných sporů.

Z existenčních důvodů museli tedy manželé Němcovi v rychlém sledu vystřídat řadu bydlišť: **Červený Kostelec** 1837 – 1838, **Josefov** (dnes součást východočeské Jaroměře) 1838 – 1839 (zde se jim narodilo první dítě – syn Hynek, 1838 – 1853), **Litomyšl** 1839 – 1840 (syn Karel 1839 – 1901), **Polná u Jihlavy** 1840 – 1842 (dcera Theodora 1841 – 1920) a konečně – jako splnění jejich přání – **Praha**, do níž se přistěhovali r. 1842 (syn Jaroslav 1842 – 1898).

b) Předbřeznová Praha

V Praze se manželé Němcovi, ale zejména Barbora, stali **součástí obrozenecké společnosti** a seznámili se tu s řadou významných českých vzdělanců (z nichž mnozí později zasáhli i do politického vývoje Českých zemí). Byli to zejména: historik **František Palacký** (1798 – 1876), právníci **Josef Frič** (1804 – 1876) a **František Ladislav Rieger** (1818 – 1903; Palackého zeť), jazykovědec **Josef Jungmann** (1773 – 1847), přírodovědec **Jan Evangelista Purkyně** (1787 – 1869), folklorista, básník a překladatel **František Ladislav Čelakovský** (1799 – 1852), dramatik, prozaik a novinář **Josef Kajetán Tyl** (1808 – 1856), novinář a katolický kněz **František Matouš Klácel** (1808 – 1882), folklorista, básník a historik **Karel Jaromír Erben** (1811 – 1870), básník a literární historik **Václav Bolemlr Nebeský** (1818 – 1882), začínající novinář a spisovatel **Karel Havlíček Borovský** (1821 – 1856), studující **Fričův syn Josef Václav** (1829 – 1890) aj.

Členové této společnosti bývali v kontaktech prostřednictvím tehdy obvyklých příležitostí. Kromě rozsáhlé **korespondence** to byly především **salony**: kulturně diskusní setkávání v salonech (velkých, reprezentativních místnostech pro přijímání hostů v bytech zámožných měšťanů). Vrcholnými akcemi české obrozenecké společnosti v Praze pak byly **plesy** v sále restaurace na vltavském ostrově **Žofín**, která se stala **centrem** společenského života **pražských Čechů** (ostrov vznikl na konci 18. století rozšířením a zpevněním říční naplaveniny a r. 1838 byl pojmenován na počest rakouské arcivévodkyně Žofie, matky následníka rakouského trůnu, Františka Josefa I.).

Barbora Němcová uchvátila českou, romanticky naladěnou společnost v Praze svým fyzickým půvabem i krásou ducha. S obrozeneckým hnutím i jeho budoucími možnostmi ji hlouběji

seznamoval především Václav Bolemír Nebeský, který se stal prvním z mužů, s nimiž Němcová sdílela intelektuální i umělecké zájmy spíše než se svým manželem. Němcová snadno podlehla výzvám přátel, aby se sama pustila do **literární tvorby**. Tehdy také začala používat křestní jméno **Božena**, protože jí více vyhovovalo svým ryze českým původem. V obrozenecké společnosti, která byla v drtivé většině maskulinní, získala postavení vpravdě ideální ženy-literátky. Božena Němcová nejprve zkoušela psát básně, ale brzy tento žánr opustila, protože dobře poznala, že k němu nemá výrazné vlohy. Jako matka čtyř dětí se pustila do **sbírání lidových pohádek**: začala je odposlouchávat od lidí, kteří se přestěhovali do Prahy z venkova. Pohádky upravovala **výraznou beletrizací**, přesto dokázala poměrně rychle sepsat 7 svazků tohoto oblíbeného žánru lidové slovesnosti (soubor v pozdějších letech ještě rozšířila).

V r. **1844 Božena Němcová s dětmi** prožila krásné léto v **Ratibořicích**. Bydlela tehdy na **Starém bělidle** u mlýna: po letech právě sem umístila hlavní dějiště knihy *Babička*.

Božena Němcová (4. část): Revoluční dny

V r. **1845** byl **Josef Němec** povýšen do hodnosti **komisaře finanční stráže**, což však s sebou přineslo služební přeložení do **Domažlic** na západočeském Chodsku. Jednalo se o folklorně bohatý, výrazný region, jeden z mála v Českých zemích, kde české (nikoli německé) osídlení sahalo až k hranici. Božena Němcová zde načerpala velmi mnoho **podnětů pro literární tvorbu**: nešlo jen o lidovou slovesnost, ale také o povídky blízké literárnímu směru realismu, k jejichž psaní se obrátila v následujících letech.

Na **začátku roku 1848** vypukla v **Evropě revoluční vlna**, která v **březnu** dorazila také do **Vídně** a do **Prahy**. Cílem revoluce byla větší **svoboda pro neurozené** (nešlechtické) **obyvatelstvo** Evropy. Ty národy, které žily pod mnohostranným (kulturním, politickým, ekonomickým) útlakem vládnoucích rodů (dynastií) z národů jiných, žádaly také **národní rovnoprávnost**. Mnoho lidového odporu se zvedlo **proti rakouské dynastii Habsburků** (již tehdy představoval **císař Ferdinand I.**), která v rámci své Rakouské říše vládla tvrdou rukou Čechům, Maďarům, Slovákům, Polákům, Slovincům, Chorvatům aj.), ale proti jejíž nedemokratické politice se nyní vzbouřili i Rakušané a obyvatelé států v Německu, kam habsburský vliv nepřímo též sahal.

Česká revoluce byla soustředěna především do **Prahy**, kde se mezi jejími vůdci ocitlo mnoho z již zmíněných **obrozenců**. Revoluční **shromáždění** v pražských **Svatováclavských lázních** sestavilo **petici** k císaři žádající **dodržování obecných lidských práv, rovnoprávnost pro Čechy** v rámci Rakouské říše a **zrušení feudalismu**. Císař Ferdinand jmenoval vůbec **první rakouskou vládu** a nespokojencům v říši slíbil reformní nápravu, puzen obavami z postupu revoluce v mnoha zemích. **Manželé Němcovi** na Chodsku (to tam již bydleli ve Všerubech těsně u hranic), podobně jako mnoho jiných aktivistů po celém českém venkově, účinně šířili mezi obyvatelstvem **zprávy o revolučních událostech** a v bezpočtu diskusí objasňovali jejich smysl.

Na začátku **června** se v **Praze** konal **Slovanský sjezd** (jednal na Žofině), jehož se zúčastnili zástupci slovanských národů habsburské monarchie, aby se tu dohodli o společném postupu (takovému programu se začalo říkat **austroslavismus**). Prahu však obklíčila **rakouská armáda**, vedená vojenským velitelem v Čechách, rakouským knížetem **Alfredem von Windischgrätzem**. Ve městě vypukly **davové protestní nepokoje**, během nichž byla zastřelena Windischgrätzova manželka Eleonore. Rakouské vojsko zaútočilo na Pražany, kteří se však téměř týden bránili na **barikádách**. Na pomoc Praze vyráželi **dobrovolníci** z různých částí Čech, byť šance dostat se do obleženého města byla nepatrná. Mezi těmito odvážlivci byla i **Božena Němcová**, která

v přestrojení za chodskou selku oklamala rakouské stráže a s vltavskými lodníky pronikla **do Prahy**, aby tu podpořila své přátele. Po kapitulaci města se vrátila domů k rodině. Česká revoluce 1848 tedy skončila neúspěchem. Jedinou výraznou změnou, jíž revoluční lid Rakouské říše tehdy dosáhl, bylo **zrušení feudalismu**, vyhlášené císařem Ferdinandem v **září 1848**.

Božena Němcová (5. část): Čas psaných příběhů

Společenský vývoj po násilném potlačení revoluce sledovali **manželé Němcovi** již z polabského **Nymburka**, kam byl Josef ještě v létě **1848** vstřícně přeložen z drsného pohraničí a odkud bylo blízko do Prahy. Božena překonala stesk po lesnatých horách i jejich lidu a soustředila se na publicistickou tvorbu.

Zařadila se do skupiny intelektuálů, kteří věnovali velkou pozornost **příčinám českého revolučního neúspěchu**. Zaměřili se na skutečnost, že revoluční síly v Českých zemích byly na jaře 1848 osudově málo početné: stranou byl ponechán venkov a naprosto nebyl využit potenciál ženské poloviny národa. Souhrnně řečeno, **Češi byli neúspěšnými revolucionáři, protože nebyli dost dobrými občany**. Božena Němcová zahájila své úsilí o nápravu v tomto směru článkem **Hospodyně, na slovíčko**, jímž se v **listopadu 1848** obrátila na **české ženy** a vyzvala je, aby se zapojily do veřejného úsilí **za občanskou rovnost i sociální spravedlnost**, přičemž neváhala se vysmát okázalému, ale myšlenkově prázdnému vlastenčení měšťanských paniček. Mezi novinami, které jí nabídly svůj prostor k publikování, vynikaly **Národní noviny**, které od dubna 1848 vydával **Karel Havlíček** a které sehrály roli názorové a osvětové platformy revoluce.

V Nymburce Němcovi nakrátko zapadli do tamější měšťanské společnosti, ale brzy se s ní rozkmotřili: veřejně protestovali proti začlenění výuky v němčině do tamější obecné školy.

V **prosinci 1848** císař **Ferdinand I.** abdikoval z trůnu ve prospěch osmnáctiletého synovce **Františka Josefa I.** Nejvlivnějším členem rakouské (říšské) vlády se stal **ministr spravedlnosti** a pak **vnitř Alexander Bach**. Především jeho působením byl během let 1849 – 1851 nastolen v Rakouské říši **neoabsolutismus** (absolutismus bez feudalismu; fakticky policejní stát s tvrdou cenzurou a se sledováním i existenčními postihy podezřelých osob; nazýván též **Bachův/bachovský absolutismus**). Počátkem tohoto represivního období se stala **likvidace Havlíčkovy veřejné činnosti**. Národní noviny byly zakázány (1850) a Havlíček se za svou autorskou a redakční činnost ocitl dvakrát před soudem: v r. 1849 v Praze a r. 1851 v Kutné Hoře. Porota jej však pokaždé osvobodila, a tak Alexandr Bach sáhl (bez soudního rozhodnutí) k **policejnímu deportování** Havlíčka do alpského **Brixenu** (dnes Bressanone v severní Itálii). Havlíček tam musel zůstat ve vyhnanství, zcela bez kontaktů s českou veřejností.

Manželé Němcovi vstoupili do tohoto období **sporem v Nymburce**. Veřejně vystoupili proti snaze některých tamějších katolických kněží šířit zprávy o údajném zjevení Panny Marie v nedaleké vsi Mcely, a

B. NĚMCOVÁ A JEJÍ DĚTI
(Jaroslav, Karel, Hynek, Dora).
Fotografie z r. 1852.

odvádět tak pozornost veřejnosti od aktuálního politického vývoje v zemi. Josef Němce pak byl r. **1850** přeložen za trest na podřadné služební místo do **Liberce**, v téměř zcela německém kraji. Božena musela své děti učit sama, protože v Liberci nebyla česká škola, slábly kontakty s obrozeneckou Prahou: tyto styky jim zprostředkoval mj. Petr Mužák, mladý středoškolský profesor z Prahy, který se na prázdniny vracíval na Liberecko do své rodné vsi Světlá pod Ještědem v enklávě českého osídlení uprostřed jinak německé oblasti. V r. 1850 zemřel Boženin otec Johann Pankl.

Josef Němec z existenčních důvodů přijal od r. **1851** místo finančního komisaře v severomaďarském **Miskolci** v **Uhrách** a vzápětí byl povýšen na vrchního komisaře v **Balassagyarmatu** přímo u maďarsko-slovenských hranic. **Božena Němcová** se s dětmi přestěhovala do **Prahy**. Manželství na dálku zprvu fungovalo, využívajíc výhod tehdy nové železniční dopravy. Božena jezdila (také s dětmi) vždy v létě za Josefem do Uher a Josef se vracíval za rodinou v zimě. Svých cest do Uher využívala Božena k **návštěvám Slovenska**: seznámila se tu s některými významnými literáty (zejména s básníkem **Samo Chalupkou**) a pustila se do **sbírání slovenských pohádek a pověstí**.

Němcův plat však na rozděvenou domácnost ani na cesty nestačil. Božena se rozhodla, že se bude žít **literární prací**, ovšem spisovatelské honoráře byly v tehdejší (předmediální) době nízké, takže byla nucena žít velmi skromně (často ve skutečné chudobě) a nevyhnula se dluhům. Boženu navíc vyčerpávaly stále častější zdravotní problémy, způsobené namáhavým životem i v předchozích letech.

Mnoho energie ovšem věnovala **osvětové práci mezi ženami**. Jako **publicistka** si vytvořila nový okruh přátel: byla charismatickou osobností a i ve společenském styku výtečnou, bezprostřední vypravěčkou. Stala se velkým **vzorem pro začínající autorky**: v první řadě pro sestry **Johannu a Sofii Rottovy**, jejichž domácím učitelem byl **Petr Mužák**, jenž je s Němcovou seznámil (s Johannou se r. 1852 oženil a ona začala psát pod uměleckým pseudonymem **Karolina Světlá**). Němcová se stala idolem mnoha začínajících spisovatelů stejného nebo mladšího věku: s několika z nich se postupně velmi sblížila (také intimně), avšak narážela u nich na nepochopení ženy v roli samostatné, tvůrčí a veřejně činné osobnosti.

V r. **1853** rakouská státní politika přitvrdila natolik, že sáhla k **postihu manželů Němcových** za jejich dávnou aktivitu v revolučních letech. Josefovi byl drasticky snížen plat a jeho i Boženu začala sledovat **tajná policie**, která jim také kontrolovala (případně i zadržovala) korespondenci. V **říjnu 1853 zemřel** prvorozený syn Němcových **Hynek** na plicní nemoc tuberkulózu. Božena Němcová se ocitla v nejtěžším období svého života. Východisko našla v **intenzivní beletristické tvorbě**. Na konci r. 1853 se pustila se do psaní knihy *Babička* o svém dětství s babičkou Magdalenou v Ratibořicích, čímž zároveň zahájila literárně nejplodnější období svého života, když v letech **1853 – 1859** napsala drtivou většinu svých děl pro dospělé: **Pomněnku šlechtěné duše, Sestry, Babičku, Divou Báru, Karlu, Chudé lidi, V zámku a podzámčí, Pohorskou vesnici, Dobrého člověka, Chyži pod horami, Pana učitele**.

Božena Němcová se obrátila k **realistické tvůrčí metodě**, kterou ovšem doplňovala a obohacovala především **romantizujícími rysy**, jež jí byly blízké díky četbě již od let dospívání. Do české literatury přinesla důkladnou **charakteristiku prostředí a lidských typů** (obojí založila na vlastních pozorovacích i prožitých zkušenostech). Zaměřuje se na **postavy**, které krácejí **proti**

proudu obecných zvyklostí, často podřízených vnějšímu zdání či krátkodechému prospěchu. V centru její pozornosti jsou především **vnitřně silné ženy**. Všimá si **vztahů mezi společenským postavením a mravností**. Vidí, že sobecký hmotný přepych vzdaluje od podstaty dobrého života, jemuž jsou nejbližší obyčejní lidé vzácných povah. Z toho vyplývá, že **cesta ke společenské nápravě** musí vést přes nápravu mocných a bohatých. Božena Němcová vydatně **experimentuje s kompozicí** (např. často využívá retrospektivní vyprávěcí postup) **i žánrovým vymezením** svých textů (řada jejích děl – včetně slavné Babičky – je žánrově obtížně zařaditelná). K **vývoji literární češtiny** přispěla Němcová **živým**, avšak kultivovaným **jazykem**, leckdy ovlivněným chodským nářečím nebo i slovenštinou.

V r. **1855** vyšla ve 4 sešitech **Babička**: mnohovrstevnatý obraz českého venkovského života, vylíčený v dokonalé jednotě slova a myšlenky, se stal literární událostí.

8-D Božena Němcová (6. část): Předčasný konec

Na jaře **1855** se vrátil z Brixenu do Prahy **Karel Havlíček**. Mnozí jeho někdejší přátelé se mu teď vyhýbali z obav před tajnou policií, a Božena Němcová byla snad jediná, kdo se k němu na veřejnosti srdečně hlásil. Havlíček ovšem trpěl pokročilou tuberkulózou a r. **1856 zemřel** v necelých pětatřiceti letech. Božena Němcová patřila mezi organizátory **pohřbu**, který se stal davovou **demonstrací tichého odporu** k rakouské vládě: na Havlíčkovu rakev položila vavřínový věnec propletený trním (jako znamení, že vynikající autor se stal mučedníkem).

Vystupňovaly se i problémy, které rakouské úřady připravily **Josefu Němcovi** kvůli jeho veřejně projevovaným politickým názorům. V r. **1856** byl během svého pobytu u rodiny v Praze dokonce na několik dnů **uvězněn** a pak poslán na špatně placené místo do dalšího působiště ve **Villachu** v nevládných rakouských Alpách. Rodina Němcových se ocitla ve skutečné bídě, když neměla dostatek prostředků ani na jídlo a ošacení. Božena Němcová uvažovala i o emigraci do Ameriky, ale nakonec – patrně hlavně kvůli dětem – tuto myšlenku zavrhl. Nedokázala však zabránit úpadku vlastních fyzických sil, který posléze vyústil ve zhoubné onemocnění. V r. 1858 byl Josef Němec na vlastní žádost poslán do penze.

V r. **1858** se vytvořila **skupina mladých, začínajících spisovatelů a publicistů**, kteří se označili jako **Družina májová (májovci)**: Jejimi hlavními osobnostmi byli **Jan Neruda** (1834 – 1891), **Vítězslav Hálek** (1835 – 1874), **Karolina Světlá** (1830 – 1899). Sestavili **almanach** (reprezentativní literární sborník) **Máj**, který pojali jako **dvougenerační**, aby zdůraznili kontinuitu (návaznost) české literární kultury i v atmosféře bezpříkladného politického útlaku. Z proslulých autorů **starší a střední generace** získali ke spolupráci především **Karla Jaromíra Erbena**, **Boženu Němcovou** (napsala sem povídku **Chyže pod horami** ze života slovenských horalů), **Josefa Václava Friče**. Almanach Máj znamenal významný krok v nástupu **českého literárního realismu**.

V r. **1859** se **Bachův neoabsolutismus zhroutil** kvůli porážkám Rakouska ve válce o habsburský vliv v Itálii. Císař František Josef I. pak **poněkud liberalizoval** (uvolnil) vnitřní poměry své říše, s výjimkou rovnoprávnosti pro neněmecké národy. Bídna hmotná situace Němcových se však jen prohlubovala a vrátily se příkré manželské neshody. Božena Němcová naposledy navštívila Ratibořice a začala připravovat vydání svých sebraných spisů, které plánoval jako výdělečný podnik nakladatel Antonín Augusta v Litomyšli. Sebrané spisy (8 svazků, 1862 – 1863) v náročné úpravě měly pro Boženu Němcovou znamenat definitivní konec finančních potíží. Nemoc však postupovala příliš rychle: **21. ledna 1862 Božena Němcová v Praze zemřela; je pohřbena na Vyšehradě.**

Různé úseky ze života Boženy Němcové se staly námětem uměleckých děl: jedná se zejména o román Jindřicha Šimona Baara *Paní komisarka* (1923) a o německý film *Této noci hvězdy nevyšly* (Durch diese Nacht sehe ich keinen einzigen Stern; 2005; režie *Dagmar Knöpfelová*, v hlavní roli Corinne Harfouchová).

Božena Němcová: Některá díla

Většina beletristických (nepohádkových) děl Boženy Němcové vyšla poprvé nikoli samostatně, ale v různých sbornících (např. kalendářového čtení na rok) a knižního vydání se dočkala teprve později (zpravidla až po autorčině smrti).

Obrazy venkovského života **Babička** (1855): jedna z nejúspěšnějších knih v celých dějinách české literatury, první překlad 1858 do němčiny, dodnes přeložena do téměř třiceti jazyků, pozoruhodní ilustrátoři Adolf Kašpar, Václav Špála, Zdeněk Burian, Vladimír Tesař, Martin Velíšek; zfilmováno 1921 – 1922 (režie Thea Červenková, v titulní roli Ludmila Innemannová; němý film), 1940 (režie František Čáp, hrají Terezie Brzková /babička/, Nataša Tanská /Barunka/, Marie Glázrová /paní kněžna/) a jako dvoudílný film 1971 (režie Antonín Moskalyk, hrají Jarmila Kurandová /babička/, Libuše Šafránková /Barunka/, Květa Fialová /paní kněžna/, Libuše Geprtová /Viktorka/); v Ratibořicích je sousoší *Babička s dětmi* od Otto Gutfreunda z 1922;

Románové povídky **Pohorská vesnice** (1856), **V zámku a podzámčí** (1856);

Povídky **Baruška** (1852), **Pomněnka šlechtné duše** (1854; později ji autorka přejmenovala na *Rozárku*), **Sestry** (1854), **Divá Bára** (1855; film 1949: režie Vladimír Čech, v titulní roli Vlasta Fialová), **Karla** (1855), **Chudí lidé** (1856), **Čtyry doby** (1856, vydáno 1890), **Dobrý člověk** (1858), **Chyže pod horami** (1858), **Pan učitel** (1859);

Soubory pohádek **Národní báchorky a pověsti** (7 svazků 1845 – 1846; ve 2. vydání 14 svazků 1854 – 1855): **Vodní paní**, **O Popelce** (film *Tři oříšky pro Popelku*: 1973, režie Václav Vorlíček, v hlavních rolích Libuše Šafránková a Pavel Trávníček), **O Slunečníku**, **Měsíčníku a Větrníku** (film *Princ a Večernice*: 1978 – 1979, režie Václav Vorlíček, v hlavních rolích Libuše Šafránková a Juraj Ďurdiak), **Neohrožený Mikeš** (film *O statečném kováři*: 1983, režie Petr Švéda, v titulní roli Pavel Kříž), **Čert a Káča** (opera 1899, hudba Antonín Dvořák, libreto Adolf Wenig), **Chytrá horákyň**, **O princezně se zlatou hvězdou na čele** (film 1959: režie Martin Frič, v hlavních rolích Marie Kyselková a Josef Zíma), **Potrestaná pýcha** (film *Pyšná princezna*: 1952, režie Bořivoj Zeman, v hlavních rolích Alena Vránová a Vladimír Ráž), **Princ Bajaja** (loutkový film 1950: režie Jiří Trnka; hraný film 1971: režie Antonín Kachlík, v hlavních rolích Ivan Palúch a Magda Vašáryová), **Sedmero krkavců**, **O Smolíčkovi**, **Pohádka o perníkové chaloupce**, **Pohádka o kohoutkovi a o slepičce** aj.; **Slovenské pohádky a pověsti** (10 svazků, 1857 – 1858);

Folkloristické práce Obrazy z okolí domažlického (1845 – 1846), Obrazy ze života slovenského (1859);

Cestopis Zpomínky z cesty po Uhřích (1854).